

УДК 347.472

І. І. Шпуганичаспірант кафедри інтелектуальної власності,
інформаційного та корпоративного права
Львівського національного університету імені Івана Франка**ПОНЯТТЯ І ПРАВОВА ПРИРОДА ДОГОВОРІВ
БЛАГОДІЙНОЇ ПОЖЕРТВИ ТА БЛАГОДІЙНОГО ГРАНТУ**

У статті проведено аналіз сучасного стану законодавчого регулювання поняття та правової природи договорів благодійної пожертви та благодійного гранту. Детально досліджено право благодійника здійснювати контроль за цільовим використанням пожертви. Виокремлено особливості договору благодійного гранту порівняно з договором благодійної пожертви.

Ключові слова: *пожертва, благодійна жертва, благодійний грант, цільове використання.*

Постановка проблеми. Проблема фінансування благодійних організацій завжди була і залишається однією з центральних у процесі аналізу діяльності цих суб'єктів. Попри достатньо великий перелік потенційних джерел формування майна таких організацій, останні регулярно змушені залучати додаткові фінансові та матеріальні ресурси для забезпечення досягнення поставлених завдань та цілей. Одним з найпопулярніших на сьогодні джерелом формування активів благодійної організації є отримання нею благодійних пожертв від благодійників. Однак, в юридичній літературі досі відсутні комплексні дослідження правового регулювання благодійних пожертв в Україні, а також такого особливого їх виду, як благодійні гранти. З огляду на викладене вище, дослідження правових аспектів передачі благодійних пожертв та грантів на користь благодійних організацій є актуальним та цікавим не лише з позиції теорії, але й практики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Благодійна жертва, як один із видів пожертви, загалом є мало дослідженою у цивілістичній науці. Більшість науковців приділяють увагу аналізу загальних положень цивільного законодавства України про жертву, як різновид дарування (О. В. Дзера, А. Р. Домбругова, С. Г. Грабарчук, Є. М. Ключева), окремих аспектів договору пожертви, зокрема,

його укладення та нотаріальне посвідчення (М. С. Долинська), а також поняття та правова природа грантового договору (М. О. Михайлів).

Мета статті – базуючись на проведеному аналізі норм чинного законодавства України і юридичної практики щодо поняття та правової природи договорів благодійної пожертви і благодійного гранту розробити рекомендації щодо удосконалення їх нормативного закріплення та практичного застосування.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ч. 1 ст. 729 ЦК України жертвою є дарування нерухомих та рухомих речей, зокрема грошей та цінних паперів, особам, встановленим ч. 1 ст. 720 ЦК України, для досягнення ними певної, наперед обумовленої мети [1]. При цьому від жертви слід, на нашу думку, відрізнити термін «благодійна жертва». Його дефініція міститься у ч. 1 ст. 6 Закону України від 05 липня 2012 року «Про благодійну діяльність та благодійні організації» (далі – Закон), нею визнається безоплатна передача благодійником коштів, іншого майна, майнових прав у власність бенефіціарів для досягнення певних, наперед обумовлених цілей благодійної діяльності, відповідно до цього Закону [2].

При цьому, мета, досягнення якої обумовлено у договорі жертви, за загальним правилом, не обов'язково є благодійною. Тоді як у договорі благодійної жертви встановлюється необхідність

досягнення бенефіціаром саме цілей благодійної діяльності. Тобто благодійною визнаватиметься пожертва, яка передана бенефіціару для забезпечення виконання конкретних благодійних завдань. Наприклад, коли договором про пожертву, укладеним на користь благодійної організації, встановлено мету – надання благодійної допомоги конкретному бенефіціару чи виконання певної благодійної програми, таку пожертву справедливо визнати благодійною. Тоді як у разі передання благодійній організації коштів або майна без чітко визначених напрямків та умов їх використання, а загалом для підтримки її діяльності, навряд чи така пожертва може бути визнана благодійною, попри те, що була передана благодійній організації. Таким чином, вважаємо, що пожертва та благодійна пожертва у частині встановлення мети відрізняються між собою як загальне і спеціальне поняття.

Проте розмежувати дані категорії можна у залежності від предмета відповідного договору. Виходячи із положень ст. 729 ЦК України, предметом договору пожертви можуть виступати нерухомі та рухомі речі, зокрема гроші та цінні папери. Тоді як предметом договору благодійної пожертви можуть бути кошти, інше майно і майнові права [1]. Буквальне тлумачення термінології цивільного законодавства України дає можливість зробити висновок, що предметом договору пожертви не можуть бути майнові права, а предметом договору благодійної пожертви – цінні папери. Однак, думається, що застосувавши до договору пожертви (благодійної пожертви) загальні положення про договір дарування, якщо інше не встановлено законом, як це зазначено у ч. 3 ст. 729 ЦК України, дасть можливість уникнути існуючих неузгодженостей.

Зважаючи на викладене вище, ми дотримуємося думки, що поняття «благодійна пожертва» є одним із видів «пожертв», а термін «договір пожертви» включає у себе поняття «договір благодійної пожертви».

Цікаво, що благодійна організація у договорі благодійної пожертви може бути як благодійником (пожертвувачем), так і бенефіціаром (обдаровуваним). Договір благодійної пожертви може укладати-

ся між фізичною або юридичною особою (благодійником) і благодійною організацією (бенефіціаром) для досягнення певної мети (наприклад, надання благодійної допомоги конкретно визначеній особі). Тоді, використовуючи отриману пожертву, благодійна організація, виступаючи вже у ролі благодійника, укладає договір благодійної пожертви з тією особою (тепер – бенефіціаром), надання допомоги якій було наперед обумовлено метою у попередньому договорі. Попри схожість наведеної вище конструкції з договором на користь третьої особи, ми дотримуємося думки про недоцільність укладення останнього на практиці, оскільки виключається можливість покладення будь-яких обов'язків (у тому числі щодо цільового використання пожертви) на третю особу, якій первинно передбачалося надання допомоги (передача пожертви).

Благодійна пожертва, бенефіціаром якої є благодійна організація або інша юридична особа, може надаватися з однією чи кількома відкладальними або скасувальними обставинами чи умовами, які не повинні суперечити законам України або порушувати права третіх осіб. Існування такої норми, на нашу думку, не лише не суперечить законодавству, а й є цілком обґрунтованим у певних ситуаціях. Втім, незрозумілим залишається обмеження суб'єктного складу виключно благодійними організаціями та юридичними особами при укладенні договору благодійної пожертви з відкладальними чи скасувальними обставинами. Видається, що включення таких положень до договору, де однією зі сторін виступає фізична особа, не повинно порушувати прав жодної зі сторін договору, якщо при цьому дотримано норм чинного законодавства України і прав третіх осіб.

На практиці уже була здійснена спроба обійти існуючу заборону із включенням подібних умов до договору про благодійну пожертву. Справа з інсуліновими помпами від благодійного фонду «Серце до серця» набула особливого розголосу після проведення журналістського розслідування та численних публікацій у пресі. Більше того, спір щодо спростування опублікованих матеріалів та відшкодування фонду мораль-

ної шкоди розглядався навіть у Вищому спеціалізованому суді України з розгляду цивільних і кримінальних справ [3]. Відповідно до матеріалів справи, договором, укладеним благодійним фондом «Серце до серця» із користувачами інсулінових pomp, передбачена передача їх виключно у безоплатне користування з правом безоплатного передавання у власність користувачу інсулінової помпи, що закуплена за грошові кошти, зібрані волонтерами благодійного фонду. За умовами договору благодійний фонд надає інсулінову помпу для вільного використання користувачем протягом п'яти років, а потім, на прохання, користувача безоплатно передає йому помпу у власність для подальшого використання відповідно до інструкції виробника. Також сторонами укладався додаток до цього договору, в якому визначалися умови закупівлі необхідних витратних матеріалів для безперебійного функціонування помпи, яка була отримана користувачем від фонду. Відповідно до додатка, користувачі pomp зобов'язані були закуповувати всі витратні матеріали власним коштом у ТОВ «Перфект Трейдинг Груп». Якщо дана умова не була дотримана, тоді помпа передавалася іншій дитині. Як пояснили представники благодійного фонду, дане положення було необхідним з позиції постійного контролю за використанням pomp, кількість яких була обмежена.

На нашу думку, включення подібних умов до договору благодійної пожертви є порушенням норм чинного законодавства України. Адже у такому випадку бенефіціари змушені закуповувати необхідні витратні матеріали у визначеній компанії, при цьому на невідгідних (як згодом з'ясувалося) умовах. Тобто, у даному випадку бенефіціари є обмежені у свободі укладення договору та виборі контрагентів на поставку матеріалів. Більше того, ми вважаємо, що благодійний фонд міг обрати ефективні методи контролю за постійним використанням pomp, які б при цьому не порушували права бенефіціарів та не суперечили б законам України. Прикладом такого могли б бути регулярні медичні обстеження дітей, яким були передані помпи, які б підтвердили необхідність їх подальшого використання.

Таким чином, розглянувши дану ситуацію крізь призму включення до договору благодійної пожертви, укладеного з бенефіціаром-фізичною особою, відкладальних і скасувальних обставин, можна констатувати доцільність такого підходу. Адже, у випадку, коли благодійна жертва не використовується бенефіціаром, чи внаслідок недбалого ставлення до жертви, вона може бути знищена або істотно пошкоджена, або ж коли відпала потреба у жертві (у наведеному вище випадку – наприклад, смерть дитини, яка використовувала інсулінову помпу), чи бенефіціар не виконав певних, покладених на нього обов'язків для підтвердження необхідності йому жертви (наприклад, не надав лікарських висновків чи інших документів), закріплення у договорі відповідних скасувальних умов чи обставин дало б можливість повернути благодійнику (не лише юридичній особі) передану ним жертву, якщо вона збереглася у натурі, з подальшою передачею її іншому бенефіціару.

Важливо детально проаналізувати окремі права благодійників за договором пожертви, зокрема, щодо контролю за цільовим використанням жертви, а також зміни цілей, порядку використання та бенефіціарів благодійної жертви. Право жертвувача здійснювати контроль за використанням жертви відповідно до мети, встановленої договором про жертву, передбачено у ч. 1 ст. 730 ЦК України [1]. Водночас Закон дозволяє контролювати цільове використання жертви також і уповноваженим благодійником особам (ч. 6 ст. 6 Закону). Думається, що ці особи повинні мати належне документальне підтвердження відповідних прав по здійсненню контролю. Таким може бути, наприклад, видана благодійником довіреність або ж рішення чи витяг з протоколу засідання органу управління благодійника-юридичної особи тощо.

Звичайно, повноваження благодійника щодо контролю за використанням жертви є суттєвими. Проте слід чітко визначити, які правові наслідки наступають у разі порушення цілей, строків та порядку використання жертви.

На підставі аналізу норм ЦК України, необхідно розмежувати два альтернатив-

них способи вирішення проблеми невикористання пожертви відповідно до встановленої у договорі мети. Перший стосується ситуації, коли використання пожертви за призначенням виявилось неможливим. У такому випадку, для зміни мети використання пожертви необхідним є одержання **згоди жертвувача**, а у разі його смерті чи ліквідації юридичної особи – за рішенням суду. Подібна норма міститься і у Законі України, де у ч. 5 ст. 6 передбачено, що зміна цілей та порядку використання благодійної пожертви можлива **за згодою благодійника або його правонаступників**, а також на підставі рішення суду чи в інших випадках, визначених законом або правочином благодійника. Наведені вище витяги із законодавства стосуються випадків, коли не йдеться про порушення обов'язку бенефіціара щодо цільового використання пожертви. Тобто, зміну мети використання пожертви у даному випадку не слід розглядати як санкції щодо бенефіціара. Втім, аналізовані нами положення є суперечливими у частині визначення суб'єкта, який вправі надати згоду на зміну цілей використання пожертви у випадку смерті або реорганізації благодійника: його правонаступники чи суд.

З іншого боку, коли йдеться про нецільове використання пожертви, як порушення зобов'язань бенефіціара, то законодавством передбачена можливість розірвання договору пожертви на вимогу жертвувача або його правонаступників відповідно до ч. 3 ст. 730 ЦК України [1]. При цьому Закон у сфері благодійності надає благодійникам та їх правонаступникам право змінити бенефіціарів благодійної пожертви у разі порушення цілей, строків та порядку використання. Очевидно, що при зміні бенефіціара відбувається розірвання договору пожертви з попереднім контрагентом. Але розірвання договору пожертви відповідно до ЦК України не обов'язково супроводжується зміною бенефіціара. Тобто, керуючись нормами ЦК України, благодійна організація вправі розірвати договір пожертви, повернувши собі пожертву, не передаючи її при цьому іншому бенефіціару. Таким чином виникає питання щодо подальшої долі такої пожертви. Особливо гострою є ця проблема,

коли предмет пожертви був придбаний благодійною організацією за кошти, зібрані серед інших благодійників, або ж був переданий організації однією чи кількома особами. З нашої точки зору, благодійна організація вправі прийняти рішення про розірвання договору пожертви у разі її нецільового використання. Водночас, організація не може самостійно приймати рішення щодо зміни бенефіціара, адже при цьому будуть порушені права благодійників, якщо при передачі останніми майна (згодом – пожертви) або коштів на його придбання було обумовлено особу бенефіціара. Вважаємо, що у даному випадку принципово важливо враховувати думку таких благодійників, оскільки благодійна організація повинна діяти відповідно до взятих на себе зобов'язань щодо цільового використання отриманих нею пожертв. Відтак, самовільна зміна (навіть при наявності достатніх умов для цього) благодійною організацією бенефіціара без погодження з благодійником може стати підставою для розірвання договорів пожертви, укладених між благодійниками та організацією, у зв'язку з нецільовим використанням пожертв.

Бенефіціари, яким буде передана благодійна пожертва, можуть визначатися благодійником або уповноваженими ним особами також на конкурсних засадах. При цьому згідно з ч. 4 ст. 6 Закону умовами конкурсу можуть визначатися дії, які бенефіціар має виконати на користь третіх осіб, крім тих, які пов'язані з благодійником.

Особливим видом благодійної пожертви є благодійний грант. Ним визнається цільова допомога у формі валютних цінностей, яка має бути використана бенефіціаром протягом строку, встановленого благодійником. Таким чином, характерними ознаками благодійного гранту є, по-перше, надання його виключно у формі валютних цінностей, по-друге, строк, протягом якого грант повинен бути використаний.

Оскільки до благодійних грантів застосовуються положення про благодійні пожертви, якщо інше не визначено законом, то слід наголосити на спрощеній формі укладення такого договору. На відміну від загального правила, встановленого

ЦК України, Закон не вимагає обов'язкового нотаріального посвідчення договору благодійної пожертви (гранту) валютних цінностей на суму, яка перевищує п'ятдесяти кратний розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян. Дана норма є не лише прогресивною, але й вкрай необхідною для максимального спрощення надання благодійних пожертв і грантів зокрема. Інакше, благодійникам довелося б укладати нотаріально посвідчені договори про пожертву щоразу, коли її розмір перевищував би 850 грн. Крім цього, неможливими б стали електронні благодійні пожертви у розмірі, більшому, ніж ця сума. Також було б практично унеможливлене отримання благодійних пожертв (грантів) від нерезидентів України, іноземних та міжнародних організацій тощо.

Однак, наведений вище виняток із правила не поширюється на інші законодавчі вимоги щодо форми договору благодійної пожертви. Загалом на практиці договори пожертви часто укладаються без дотримання письмової форми шляхом передачі коштів, майна чи майнових прав бенефіціарам. Проте слід пам'ятати, що дотримання загальних вимог цивільного законодавства щодо форми договору є дуже важливими, а іноді безпосередньо впливає на дійсність договору. Наприклад, передання благодійній організації пожертви у вигляді нерухомого майна потребує дотримання письмової форми з обов'язковим нотаріальним посвідченням такого договору. Договір пожертви майнового права повинен бути укладений у письмовій формі. У разі недотримання визначених вище форм, відповідні договори будуть нікчемними.

Другою особливістю благодійного гранту, у порівнянні з пожертвою, є встановлення певного строку для його цільового використання. У разі, якщо не відбулося цільове використання суми валютних цінностей благодійного гранту протягом строку, визначеного благодійником, вони підлягають поверненню благодійнику як поворотна фінансова допомога. Відповідний строк, протягом якого благодійний грант повинен бути використаний, зазвичай, передбачений в умовах надання гранту. Однак, відповідні норми можуть

міститися і у законодавчих актах. Наприклад, в українському законодавстві закріплені положення щодо обмеження часових рамок використання благодійної допомоги. Проте, містяться такі норми у ПК України, а саме у п. 170.7.5. Терміни використання благодійної допомоги встановлені лише для випадків, коли вона надається у вигляді коштів. Відтак, набувач має право на її використання протягом строку, встановленого умовами такої допомоги, але не більше 12 календарних місяців, наступних за місяцем отримання такої допомоги, крім допомоги, наданої на лікування, право на використання якої становить не більше 24 календарних місяців, наступних за місяцем отримання такої допомоги, за винятком отримання благодійної допомоги у вигляді ендаументу [4]. При цьому правові наслідки невикористання протягом зазначених періодів часу благодійної допомоги та при умові, що кошти не повертаються благодійнику, пов'язані з необхідністю включення невикористаної суми такої допомоги до складу загального річного оподаткованого доходу та сплати відповідного податку.

При цьому наведені вище строки можуть бути продовжені за умови звернення набувача цільової благодійної допомоги до контролюючого органу з поданням щодо продовження строку використання цільової благодійної допомоги з наведенням обставин, які свідчать про неможливість її повного використання у визначені строки.

Справедливо визнати, що своєчасне використання благодійних пожертв тісно пов'язане з питанням ефективності благодійної допомоги, що надається. Адже, коли особа потребує термінової допомоги чи то у грошовій чи у натуральній формі, важливою є вчасна передача бенефіціару пожертв, отриманих благодійною організацією від благодійників. Особливо актуальним дане питання було, для прикладу, у період проведення Антитерористичної операції на сході України. Тоді громадськість масово підтримувала тих, хто боронив нашу державу. Люди регулярно передавали благодійним організаціям не лише кошти для підтримки української армії, але й речі першої необхідності та

продукти харчування. Потреба у таких благодійних пожертвах, особливо на початку конфлікту, була особливо відчутною. Своєю чергою, передача благодійними організаціями допомоги бенефіціарам в якомога коротші строки була пріоритетним завданням тих організацій, цілтю діяльності яких була реальна підтримка потребуючих, а не отримання майна шляхом шахрайства під прикриттям благодійності. При цьому, останні ж використовували благодійні пожертви не за цільовим призначенням чи взагалі їх привласнювали. Такі дії псевдоблагодійних організацій потребують відповідної реакції з боку правоохоронних органів та притягнення винних осіб до відповідальності. Адже, якщо благодійна організація має на меті здійснення благодійної діяльності, а не приховання чи здійснення незаконної діяльності, у тому числі привласнення переданого їй майна, вона своєчасно використовуватиме благодійні пожертви, тобто у строки, що є оптимальними для забезпечення законних інтересів бенефіціарів та які не суперечать побажанням благодійників.

Проблемним з позиції цивілістики є ситуація, коли строки та порядок використання благодійної пожертви взагалі не встановлені у відповідному договорі про пожертву. Видається, що застосування норм податкового законодавства до подібної ситуації є не зовсім коректним, оскільки вони регулюють публічну складову відповідних правовідносин і повинні застосовуватися до питань оподаткування невикористаної суми пожертви. З іншого боку, відсутність законодавчих обмежень строків цільового використання створює перешкоди благодійникам для притягнення бенефіціарів до відповідальності. Адже, якщо пожертва не використовується, у благодійників відсутні механізми, а головне, правові підстави для зміни бенефіціара у порядку ч. 7 ст. 6 Закону. Таким чином існує певна прогалина, що не дає можливості на практиці інакше, окрім обов'язкового оподаткування невикористаної благодійної допомоги відповідно до п. 170.7.5 ПК України, вплинути на благодійні організації чи інших бенефіціарів, які не використовують отримані за договором про пожертву кошти, якщо в останньо-

му не містилося вказівки на часові рамки щодо їх цільового використання.

З огляду на викладене вище, вважаємо, що встановлення на законодавчому рівні граничних строків використання благодійних пожертв забезпечить стабільність та своєчасність цільового використання благодійної допомоги. Крім того, така норма була б своєрідною додатковою гарантією для благодійників, адже часто на практиці договори про пожертву не укладаються у письмовій формі, а самі пожертви перераховуються через мережу Інтернет, за допомогою благодійного телекомунікаційного повідомлення або ж у вигляді грошового переказу на банківський рахунок бенефіціара тощо. Але потрібно наголосити на тому, що відповідні крайні строки використання благодійних пожертв повинні міститися у нормативно-правових актах, що регулюють загальні засади благодійної діяльності в Україні, а не її податкові аспекти.

Видається, що підхід до визначення граничних термінів використання благодійної пожертви, який міститься у ПК України, може бути застосований і у Законі України «Про благодійну діяльність та благодійні організації». Тому пропонуємо доповнити цей акт відповідними нормами, які б обмежували строк цільового використання благодійних пожертв одним роком з моменту їх отримання, якщо інше не встановлено договором між благодійником та бенефіціаром. Винятком із даного правила слід визнати випадки, коли благодійна пожертва передається з метою формування благодійного ендавменту.

Висновки і пропозиції. Як показує практика останніх кількох років, українці активно долучаються до здійснення благодійної діяльності. Благодійна пожертва – один з найбільш розповсюджених способів безоплатної цільової передачі коштів та майна бенефіціару. З огляду на особливе цільове призначення благодійна пожертва є різновидом пожертви, загальні положення про яку містяться у ЦК України. Не применшуючи ролі інших умов договору пожертви, важливу роль при його виконанні відіграє право благодійника здійснювати контроль за цільовим використанням пожертви, а також правові наслідки порушення відповідного обов'язку бенефіціаром.

Дослідження правової природи благодійного гранту дає можливість виокремити такі його особливості, як обмежений строк, протягом якого грант повинен бути використаний, та можливість його надання виключно у формі валютних цінностей. З метою уникнення ситуацій, коли благодійні організації чи інші бенефіціари накопичують передані їм пожертви, тривалий період не використовуючи їх з огляду на відсутність у договорі будь-яких часових обмежень, пропонується встановити у Законі України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» граничні строки використання благодійних пожертв, застосувавши при цьому підхід, що міститься у ПК України.

Список використаної літератури:

1. Цивільний кодекс України від 18.03.2004 року № 1618-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40. – Ст. 356.
2. Про благодійні організації та благодійну діяльність : Закон України від 05.07.2012 р. № 5073-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 25. – Ст. 52.
3. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 17.12.2014 року у справі № 6-36784св14. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41993349>.
4. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 13, № 13-14, № 15-16, № 17. – Ст. 112.

Шпуганич И. И. Понятие и правовая природа договоров благотворительного пожертвования и благотворительного гранта

В статье проведен анализ современного состояния законодательного регулирования понятия и правовой природы договоров благотворительного пожертвования и благотворительного гранта. Подробно исследованы право благотворителя осуществлять контроль над целевым использованием пожертвования. Выделены особенности договора благотворительного гранта по сравнению с договором благотворительного пожертвования.

Ключевые слова: пожертвование, благотворительное пожертвование, благотворительный грант, целевое использование.

Shpuganych I. Concept and legal nature of charitable donations' and charitable grants' contracts

The article analyzes the current state of legislative regulation of the concept and legal nature of charitable donations' and charitable grants' contracts. The benefactor's right to control the target usage of donations is investigated in detail. The features of the charitable grant agreement are compared with the charitable donation's contract.

Key words: donation, charitable donation, charitable grant, target usage.